

Nagu on kultuur loomu poolest ajalooline, on selle olevikki seotud mineviku ja ka tulevikuproгноosidega.

Ent miks ikkagi just ajajärk-18.sajand ja 19.sajandi algus? Ühelt poolt on see aeg meile küllaltki lähedane (mis tähendab ajaloole 200-300 aastat) ja tihedalt seotud meie tänapäevaluga. See on aeg, mil võttis kuu vene kultuur, uusaegne kultuur - meeldigu see meile või mitte.

Ajastu millest me räägime on murranguajastu. Seda on selgesti näha ka aadli ajaloost. Vene aadelkond siisugusena, nagu kohtame teda 18.sajandil ja 19. sajandi algul, oli Peeter I reformide vili.

Tegelikult ei ole olemas mingit kindlat „autentset“ vene talupojakultuuri. See on segu paljude rahvaste ja rahvuste kultuuridest. Osad külakultuuri elemendid võivad olla tulnud Venemaale Aasia steppidest - need on elemendid, mis pärinevad mongoli ratsanikelt, kes valitsesid Venemaad 13.-15. sajandil ning jäid hiljem Venemaale paikseks. Balalaika on arenenud dombrast, Kesk-Aasiast pärinevast lihtsast kitarrist (kasahhi muusikas kasutakse neid senini), mis ilmus Venemaale 16. sajandil. Eepilises pärimuses on venelased enda kohta meelsasti jutustanud lugu põhjapoolse metsavööndi maaviljelejatest. See rahvuslik müüt on kujunenud nõnda põhjapanevaks venelaste euroopalikus eneseteadvuses, et pelk oletus Aasia mõjude kohta Venemaa kultuuris tähendanuks esile kutsuda süüdistusi reetmises. Samas on teada, et paljudel vene perekondadel on mongoli juured. „Kraabi venelast, ja sa leiad tatarlase,“ olevat Napoleon kunagi öelnud. Mongolite juurtega on näiteks kirjanikud Turgenev, Bulgakov, Ahmatova; riigimehed Godunov, Buhharin, Tuhhatševski; helilooja Rimski-Korsakov jne. Raske on ületähtsustada rahvuslikku häbitunnet, mida äratav venelastele mõiste „mongoli-tatari ike“.

PETERBURG

Selles linnas valitseb mingi järeltehtud arhitektuur. See on kokku kantud Itaaliast, Prantsusmaalt, ja Hollandist (krahv Algarotti). Peterburi erineb kõikidest teistest Euroopa linnadest selle poolest, et näeb välja nagu nad kõik ühtekokku. Ometi on sellel linnal selgesti tajutav laad, mis tuleneb selle avatusest mere ja taeva suursugusest mastaapsusest ja arhitektuuriansamblite ühtsusest ning annab linnale unikaalse kunstipärase harmoonia.

Peterburi oli rohkem kui linn. See oli ulatuslik, peaaegu utoopiline kultuuritehnoloogiline projekt. Kõik selle linna Peetri-aegsed kultuuriaspektid olid mõeldud „keskaegse“ (17.saj.) Moskoovia eitamiseks. Selle linna kodanikuks saamine tähendas Moskva-aegse mineviku „pimedate“ ja „tagurlike“ kommete seljataha jätmist ja euroopaliku venelase valgustuslikku maailma. Peeter lõi absolutistliku (Euroopa) riigi aluse, tehes kõigist aadlikest krooni teenrid.

Uues pealinnas oli kõik kavandatud selleks, et sundida venelasi omaks võtma euroopalikumat elulaadi. Peeter õpetas aadlile, kus elada, kuidas härrastemaju ehitada, kuidas linnas ringi liikuda, kus kirikus seista, kui palju teenreid pidada, kuidas vastuvõttudel süüa, kuidas riietuda ja juukseid pügada, kuidas viisakas seltskonnas vestelda. Minevikule sümbolse lõpu tegemiseks keelas ta neil kanda habet ja tõrksaid õukondlasi pügas isiklikult lambaraudadega. Uued seltskondlikud kombesid olid üksikasjalikult ära seletatud etiketi raamatus „Auväärsuse peegel noortele“. Käsiraamat andis lugejale muuhulgas nõu „mitte ilastada süües“, „mitte kasutada kahvli hammaste puhastamiseks“ jne.

Säärane sund muutis Peterburi vaenulikuks ja rusuvaks paigaks. Ometi paistis euroopaliku unistusmaailma pealispinna alt ikka veel läbi vana Venemaa. Ehitanud tsaari õhutusel oma Peterburi paleedele klassikalised fassaadid, lasksid paljud aadlikud paleede tagahoovides kariloomadel mõirata just niisamuti nagu Moskva hoovides.

Oli sisse seatud range ja peensusteni viimistletud etikett.

18.sajandi aadliku eneseteadvuse alustalaks oli teenistusseisuse psühholoogia. Just teenistuse kaudu teadvustas aadlik end oma seisuse liikmena. Mida siis kujutas endast teenistusastmete tabel? Samuti kehtestati Peeter I poolt ka „austusavalduste“ sõltuvus teenistuslikust astmest.

Reaalses argielus väljendus see eriti ilmekalt kõnetlusvormides, mis olid sätestatud eri ametiastmes isikute poole pöördumiseks vastavalt nende klassile:

- I ja II klass-„teie ülim ekstsellents“
- III ja IV klass-„ekstsellents“
- VI-VIII klass- „teie kõrgeausus“
- IX-XIV klass-„teie ausus“

Tõeliseks teaduseks oli keisri poole pöördumise reeglid. Ümbrikule tuli näiteks kirjutada „Tema imperaatorlikule majesteedile härra imperaatorile“, pöördumist ennast tuli alustada sõnadega „Kõrgearmulisem ainuvalitseja“ või „Suurtsuguseim ainuvalitseja“.

Ametiastmetega määratud kohast teenistushierarhias sõltus ka paljude reaalsete privileegide olemasolu näiteks anti ametiastmete järgi postijaamades hobuseid

Venemaa idealiseerivat hoiakut Euroopa suhtes vapustas põhjani Suur Prantsuse revolutsioon 1789. aastal. Jakobiinide terrorivalitsus õõnestas Venemaa usku Euroopasse kui progressi ja valgustuse kandjasse.

1812. aasta sõda oli esimene ajahetk, mil kõrgklass ja pärisorjad liitusid üheks rahvuslikuks moodustiseks. Äratatud pärisorjade patriootilisest vaimust, hakkas selle põlvkonna aristokraatia end vabaks murdma oma seltskonna välismaistest konventsioonidest ning otsima „venelikele“ põhimõtetele tugineva rahvusluse tähendust. Nad läksid prantsuse keelelt üle emakeelele; nad venepärastasid oma kombeid ja riietust, oma toitumistavasid ja sisekujundust; nad läksid maale, et õppida folkloori, talupojatantse ja –muusikat, et tuua rahvuslikku stiili kõigisse oma kunstidesse, et jõuda lihtinimeseni ja anda talle haridust.

MOSKOOVIA

Moskoovia oli religioosne tsivilisatsioon. See põhines kreeka-katoliku kiriku vaimulikul traditsioonil, mis lähtus Bütsantsist. Kiriku domineerimine takistas Moskoovia ilmalike kunstivormide arengut, mis oli Euroopas renessansist alates hoo sisse saanud. Moskoovias oli religioosse elulaadi tõttu tähelepanu keskmes ikoon.

Esimesed ilmalikud portreed on dateeritud alles 1650ndate aastatega.

Kiriku autoriteedid käsitlesid instrumentaalmuusikat patuna ja vaenasid seda halastamatult.

Ometi oli sel ajal levinud rikkalik rahvalaulikute (skomorohhide) traditsioon. Nood rändasid oma tamburiinide ja guslidega läbi külade, hoidudes kiriku käsilaste kätte sattumast.

Enne Peetri I trooniletulekut (1682) oli Moskva 1560ndatel aastatel asutatud trükikoda avaldanud kõige rohkem kolm mittereligioosset laadi raamatut.

Peeter I ei sallinud Moskooviat. Ta põlgas selle arhailist kultuuri ja kolkapoliitikat ning ebausklikku hirmu ja vimma Lääne ees.

Enne 18.sajandit ei olnud Venemaal suurejoonelisi aadliperekondi. Suurem osa tsaari lähikondlastest elas puumajades, mis ei olnud palju suuremad kui talupoegade tared. Vähestel Venemaa aadlikel olid sulgkottidega voodid, enamus lamas pinkidel, mis olid kaetud patjade, õlgede, mattide või rõivaesemetega; talvel magasid nad lameda ahju peal. Materiaalses kultuuris oli vähe seda, mis oleks teda lihtrahvast eristanud. Tema riietuseks oli nagu kaupmeestelgi pooleldi idamaine kaftan ja karusnahkne kasukas.

OOPER

18.sajandi Venemaa muusikaelus domineerisid õukonnateater ja väikesed koduteatrid. Avalikke teatreid- nagu need olid ammu sisse seatud Lääne-Euroopas – Venemaa kultuuripildis enne 1780 aastaid ei olnud. Vene krahv Šeremetev oli üks esimesi, kes asutas oma Moskvälähedases mõisas Kuskovas 1760ndatel aastatel pärisorjadest trupi. Seal koolitati Pariisi nõudliku meetodi järgi pärisorjadest näitlejaid. Tema teatril oli lisaks sakslasest viiuliõpetaja, prantslasest lauluõpetaja, itaalia ja prantsuse keele konsultant ja mitu välismaist ballettmeistrit. Vene ballett on just nimelt sündinud Kuskovas. Niisamuti on seal sündinud ka vene ooper. Šeremetevi teater hakkas etendama oopereid vene keeles, mis stimuleeris kodumaist heliloomingut. Üks esimesi vene oopereid loodi aastal 1781 Šeremetevite poolt spetsiaalselt Kuskova vabaõhuetenduse jaoks („Kuskova paadimees“) Lavatükk oli täiuslik illustratsioon sellele, kuidas paleest oli saanud omamoodi teater vene aadli elu tutvustamiseks, omamoodi hiigellava jõukuse ja euroopaliku elulaadi kujutamiseks.

Novembris 1779 toodi Peterburis Ermitaaži õukonnateatris esmakordselt lavale Knjažnini koomiline ooper „Häda tollaga“. See oli vastandlik ooper, kus naeruvääristati võõraste kommete slaavilikku imiteerimist ja oli mõeldud peenele publikule, kes hiilgas uusima prantsuse moe ning riietusega ja paistis silma kõlbelise laostumisega.

KIRJANDUS JA KEEL

Rahvuskirjanduse puudumine oli noorele vene intelligentsile 19. sajandi esimesel kümnendil painav küsimus. Vene lugejaskond oli äärmiselt väike – põhiliselt väljaandjad ja kirik. Suurim takistus rahvuskirjanduse arengule oli väljakujunemata kirjanduskeel. Prantsusmaal ja Inglismaal kirjutas kirjanik üldjuhul nõnda, nagu rahvas rääkis; Venemaal oli aga suur vahe kirjanike keele ja rahvahulgas kõneldu vahel. Puudus grammatika- ja ortograafiareeglistik ning paljude abstraktsete sõnade määratlus. Probleem seisis selles, et vene keeles puudus sõnavara, mis oli vajalik mõtete ja tunnete väljendamiseks. Tuli luua kirjakeel, mis lähtuks ühiskonnas kasutusel olevast kõnekeelest. Sageli pidid kirjanikud laenama sõnu prantsuse keelest, kui tahtsid kujutada tundeid ja kirjeldada kõrgema seltskonna lugejate maailma. Selle põhjus oli lihtne – vene aadel rääkis vene keelt nii, nagu oleksid nad prantslased, kes on viibinud Venemaal vaid aasta. Mõnedes perekondades oli lastel keelatud vene keelt rääkida, välja arvatud pühapäevadel ja usupühadel.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kui meile pole antud ammendavalt mõista minevikku ja olevikku, siis võime ikkagi tunnetada oma lahutamatut kokkukuuluvust nendega. Ajalugu, nii nagu see peegeldub ühes inimeses, tema elus, argipäevas, žestis, on samasugune inimkonna ajalooga.

Kasutatud kirjandus:

Juri Lotman „Vestlusi vene kultuuriloost“ I ja II Kirjast. Tänapäev 2003, 2006

Orlando Figes „Nataša tants“ Kirjast. Varrak 2003